

|                                                                                                        |  |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|
| УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ<br>ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ<br>ДС/СС 05/4-02 бр. 1544/1-XIV/10<br>14.11.2013. године |  |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој VIII редовној седници, одржаној дана 14.11.2013. године, донело следећу

### О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије са оценом докторске дисертације: ПСИХОЛОШКЕ РЕАКЦИЈЕ ДЕЦЕ И АДОЛЕСЦЕНАТА НА МАЛИГНУ БОЛЕСТ И ЛЕЧЕЊЕ – ПРОЦЕНА И ПОДРШКА, кандидата мр Тамаре Кликовац и одобрава усмена одбрана.

Универзитет је дао сагласност на предлог теме 15.05.2012. године.

Кандидат мр Тамара Кликовац објавила је рад: Комплексна патња везана за терминалну фазу болести, смрт и туговање, Психолошка истраживања, бр. 2, 2010.

Ова се одлука упућује Стручном већу Универзитета на сагласност.

|                                                                                                                                                                   |                                                   |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------|
| <u>Доставити:</u><br>1x Универзитету у Београду<br>1x Комисији<br>1x Стручном сараднику за докторске дисертације<br>1x Шефу Одсека за правне послове<br>1x Архиви | ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА<br><br>Проф. др Милош Арсенијевић |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------|

|                            |                                                                                                                                        |
|----------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Факултет <u>Филозофски</u> | УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ<br>Веће научних области<br>друштвено-хуманистичких наука<br>(Назив већа научних области коме се захтев упућује) |
| <u>04/1-2 бр.6/2408</u>    |                                                                                                                                        |
| (број захтева)             |                                                                                                                                        |
| <u>15.11.2013.</u>         |                                                                                                                                        |
| (датум)                    |                                                                                                                                        |

**ЗАХТЕВ**  
**за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији**

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Тамаре (Данило) Кликовац  
(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ Тамара (Данило) Кликовац  
(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под \_\_\_\_\_  
насловом:

Психолошке реакције деце и адолесцената на малигну болест и лечење – процена и

подршка

06-17848/30-

Универзитет је дана 15.05.2012. својим актом под бр 122 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила:

Психолошке реакције деце и адолесцената на малигну болест и лечење – процена и  
подршка

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Тамаре (Данило) Кликовац  
(име, име једног од родитеља и презиме)

образована је на седници одржаној 26.09.2013. одлуком факултета под бр 1217/1-XVI/15 у саставу:

|    | Име и презиме члана комисије | звање          | научна област | установа у којој је запослен |
|----|------------------------------|----------------|---------------|------------------------------|
| 1. | др Марија Митић              | редовни проф.  | психологија   |                              |
| 2. | др Јелена Срна               | редовни проф.  | исто          | Филозофски ф.                |
| 3. | Др Горан Кнежевић            | ванредни проф. | исто          | Филозофски ф.                |
| 4. | др Драгана Јанић             | редовни проф.  | исто          | Медицински ф.                |

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној 14.11.2013.  
дана \_\_\_\_\_

|                                                                                                                                                                                                                 |                                                         |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|
| Прилог:<br>1. Извештај комисије са предлогом<br>2. Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја<br>3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности,<br>уколико је таквих примедби било. | ДЕКАН ФАКУЛТЕТА<br><br><hr/> Проф. др Милош Арсенијевић |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ  
 ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА  
 БЕОГРАД

### РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Наставно-научно веће Филозофског факултета на седници одржаној 26.9.2013. год. изабрало нас је у комисију за оцену докторске дисертације коју је пријавила мр Тамара Кликовац под називом ПСИХОЛОШКЕ РЕАКЦИЈЕ ДЕЦЕ И АДОЛЕСЦЕНАТА НА МАЛИГНУ БОЛЕСТ И ЛЕЧЕЊЕ – ПРОЦЕНА И ПОДРШКА и пошто смо анализирали текст подносимо следећи реферат о завршеној докторској дисертацији.

#### 1. Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији

Тамара Кликовац је рођена је 16.07.1971. год.у Београду. Дипломирала је на Одељењу за психологију Филозофског факултета у Београду 2001.год. Магистарску тезу под називом *Професионални стрес, синдром изгарања и емпатија медицинског особља на онколошким одељењима* је одбранила на Одељењу за психологију истог факултета 2008. године.

Поред академског образовања докторанткиња је завршила и следеће, за клиничког психолога, релевантне и значајне едукације: уводни курс из Бихејвиоралне психотерапије, уводни курс из Групне анализе као и комплетну едукацију из Системске породичне терапије, те едукације релевантне за област њене професионалне праксе и истраживање у оквиру докторске дисертације: *Family*

*focused grief therapy* (Memorial Sloan-Kettering Cancer Center New York, САД), едукацију из области психо-онкологије (Интернационални регионални тренинг, Hungarian Hospice Foundation) и у области палијативног збрињавања деце ( The European Association for Children`s Palliative care).

Од 1994. године до 2002. год. сарађивала је у различитим програмима психолошке примарне превенције. Од 2002. године ради на Институту за онкологију и радиологију Србије, примарно на Одељењу педијатријске онкологије, али се бави и психотерапијским и саветодавним радом и са одраслим онколошким пацијентима. Оснивач је Српске Асоцијације за психо-онкологију која је придружени члан Интернационалне Асоцијације психо-онколога (IPOS national network, 2008).

Од 2009. године ради као асистент на Одељењу за психологију Филозофског факултета и ангажована је у реализацији наставе из предмета: Психологија менталног здравља – специјални део, Здравствена психологија и Практикум из психолошке примарне превенције.

Објавила је два приручника за потребе педијатријске психо-онкологије као и 22 стручна рада чије теме су релевантне за савремену психо-онкологију и педијатријску психо-онкологију. Укупно 9 саопштења (и публикованих сажеетака) налази се у референтном стручном часопису из Психо-онкологије и једно саопштење на Конгресу педијатријске онкологије (SIOP). Теме које су обрађене и презентоване на Светским Конгресима из психо-онкологије односе се на све што је актуелно у области психо-онкологије а што је кроз практичан рад, имплементирано у нашу средину. Објавила је (коауторски) 4 чланка у домаћем и међународним часописима.

Дисертација кандидаткиње под називом ПСИХОЛОШКЕ РЕАКЦИЈЕ ДЕЦЕ И АДОЛЕСЦЕНАТА НА МАЛИГНУ БОЛЕСТ И ЛЕЧЕЊЕ – ПРОЦЕНА И ПОДРШКА написана је на 194 стране, садржи 59 табела у тексту, има 25 прилога и 219 библиографских јединица референтне и савремене литературе.

## **2. Предмет и циљ дисертације**

Предмет докторске дисертације је процена специфичности испољавања психолошких реакција деце/адолесцената на малигно обољење и његово лечење и довођење у везу са реакцијама њихових родитеља и функционисања породице.

У вези са овим постављено је и важно истраживачко питање: да ли процена пружа адекватну основу за планирање индивидуалних и групних модела психолошке подршке односно да ли резултати који ће се добити пружају могућност дизајнирања модела психолошке подршке.

Истраживање у оквиру докторске дисертације мр Тамаре Кликовац представља прво емпиријско истраживање овог типа на нашој популацији чији ће резултати допринети: разумевању значајних момената психолошке реалности главних актера у лечењу малигних болести на основу конципиране функционалне психолошке процене а ради креирања модела психолошке и психосоцијалне подршке. Посебно је значајно и прилагођавање инструмената процене, доминантних у свету, нашој популацији. Све ово чини значајни допринос развоју релативно младе научне области психоонкологије у свету која је код нас тек у зачетку.

**Општи циљеви** истраживања били су:

1. Процена психолошких реакција: анксиозности, депресивности и осећања умора, затим процена доживљаја квалитета живота и механизма превладавања код деце и адолесцената узраста од 7 до 19 година који су оболели од различитих малигних болести и налазе се на лечењу и процена доживљаја квалитета живота, умора, механизма превладавања и стреса код родитеља.
2. Провера инструмената који су наменски конструисани за процену наведених психолошких реакција деце и адолесцената на малигну болест и лечење на индивидуалном нивоу (оболела деца и адолесценти) и на породичном нивоу (родитељи оболеле деце).
3. Дизајнирање модела психолошке подршке вулнерабилној популацији деце и адолесцената који су оболели од најтежих болести и њиховим породицама на основу модела процене.

**Специфични циљеви** били су:

1. Утврдити да ли постоје разлике у нивоу анксиозности, депресивности, доживљају умора, перцепцији квалитета живота и у начину превладавања с обзиром на узраст, пол, дијагнозу болести и степен оштећења примарном болешћу.
2. Утврдити да ли постоје разлике у процени квалитета живота, умора и превладавања из перспективе оболеле деце и адолесцената и из перспективе њиховог родитеља који се налази са њима као пратилац на лечењу у моменту процене.
3. Утврдити да ли постоји повезаност између нивоа анксиозности, депресивности, умора, квалитета живота и превладавања код оболеле деце и адолесцената и нивоа родитељског стреса тј. стреса родитеља који је уз дете током лечења.
4. Проценити породично функционисање са аспекта родитеља и испитати повезаности породичног функционисања са родитељским стресом.

#### **4. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању**

Све хипотезе докторанткиња је засновала на налазима релевантних истраживања у свету с обзиром да слична истраживања нису рађена код нас.

**X1 у вези са првим специфичним циљем истраживања:** Претпоставља се да ће се показати статистички значајне разлике у степену анксиозности, депресивности, квалитета живота, умора и превладавања код деце и адолесцената који су оболели од различитих малигних болести и налазе се на онколошком лечењу, с обзиром на *узраст* (X1a), *пол* (X1б) и *степен оштећења* примарном болешћу (X1ц).

Претпоставка о томе да ће адолесценти (група 13-19 година) испољити у основи нефункционалније психолошке реакције од групе деце (7-12 година) је само делимично потврђена. Добијени налази указују да адолесценти “боље” подносе учестале хоспитализације и различите медицинске процедуре у поређењу са децом из млађе групе, која су склонија развоју тзв. *PMTS-a - Pediatric Medical Traumatic Stress*, стреса изазваног медицинским процедурама. И налази истраживања у свету по овом питању нису једнозначни. За резултате овог истраживања докторанткиња пружа разумна објашњења разматрајући питања структуре узорка млађе деце и карактеристичне развојне аспекте.

Процена истих реакција од стране родитеља очекивано се разликује од процене адолесцената с тим што један аспект квалитета живота (физичко функционисање) адолесцената родитељи процењују као лошији. Генерално, процене родитеља деце различитих узраста се не разликују значајно.

Претпоставка о разликама према *полу* тј. да ће девојчице показати више нивое анксиозности, депресивности, смањен доживљај квалитета живота, виши ниво умора као и мање функционалне механизме превладавања у поређењу са дечама у обе групе испитаника само је делимично потврђена; за већину тестираних психолошких реакција разлика није потврђена осим у случају физичког функционисања (аспект квалитета живота).

Такође није потврђена претпоставка да ће деца и адолесценти са тежим *последицама* малигне болести и онколошког лечења (на пример, инвалидност и видљиве спољашње манифестације болести) показати више нивое анксиозности, депресивности, смањен доживљај квалитета живота, виши ниво умора као и мање функционалне механизме превладавања у односу на њихову самопроцену и процену родитеља, што је ваљано објашњено великом заступљеношћу инвалидности у групи деце адолесцентног узраста.

**X2 у вези са другим специфичним циљем истраживања:** На основу налаза досадашњих истраживања нису постојала јасна очекивања у вези са тим да ли ће се показати значајне разлике у процени квалитета живота, умора и превладавања из перспективе оболеле деце и адолесцената и из перспективе њиховог родитеља који се налази са њима као пратилац на лечењу у моменту процене.

Статистички значајне разлике су добијене само на две субскеле скале квалитета живота: *субскали социјално функционисање* где родитељи социјално функционисање деце процењују бољим у поређењу са проценом деце и *субскали когнитивно функционисање* где родитељи лошије процењују когнитивне способности њихове деце у поређењу са само-проценом деце. Запажања из праксе потврђују да прихватање тежине малигне болести и последица лечења често, много теже пада родитељима него оболелој деци. Стога родитељи имају иста или у неким случајевима и повећана очекивања у вези са когнитивним могућностима деце, што

се највише одражава кроз превелике захтеве родитеља у вези са школским постигнућем деце.

**X3 у вези са трећим специфичним циљем истраживања:** Претпоставља се да ће се показати позитивна корелација између родитељског стреса и нивоа анксиозности, депресивности, доживљаја умора и квалитета живота и превладавања код оболеле деце и адолесцената. Ове претпоставке нису у потпуности потврђене. Неки, од, на први поглед потпуно неочекиваних (готово парадоксалних налаза) могу се разумети у контексту сложених модела који објашњавају настанак и одржавање соматске болести код детета у породици.

**X4 у вези са четвртим специфичним циљем истраживања:** Постоји неколико претпоставки у вези са проценом породичног функционисања са аспекта родитеља и испитивање повезаности породичног функционисања са родитељским стресом; да ће виши ниво родитељског стреса (X4a) и слабији квалитет живота (X4b) бити повезани са нижим скоровима на скалама породичне кохезије, флексибилности и комуникације као и са мањим задовољством породицом.

Ове претпоставке нису у целости потврђене, а добијени су и неки налази супротно очекиванима. Налаз да је високо задовољство породицом повезано и са вишим родитељским стресом је супротан очекиваном. Висок скор на скали задовољства породицом на FACES IV указује да су испитани родитељи веома задовољни породицом која се у контексту актуелне кризе болести детета у којој се налазе, доживљава као ослонац, упориште и сигурна база.

Да закључимо: како се ради о првом емпиријском истраживању ове врсте на нашој популацији, а хипотезе су постављене на основу истраживања у свету (чији резултати такође нису унисони), те је истраживање извршено на доступном узорку, ови резултати у основи представљају допринос у смислу путоказа за даља истраживања и провере, као и за импликације за праксу.

## **5. Кратак опис садржаја дисертације**

Дисертација поред уводног дела садржи јасно дефинисане четири велике целине: *теоријски део, методолошки део, приказ резултата и њихову дискусију и закључке.*



*Теоријски део* је исцрпно покрио следеће релевантне велике теме: 1. Малигне болести у педијатријској онкологији (дефиниција, класификације, епидемиолошки подаци, лечење и последице лечења); 2. Психо-онкологија и педијатријска психо-онкологија – развој, савремени стандарди, донети и значај процене психолошких реакција током онколошког лечења, 3. Психолошке реакције деце и адолесцената током онколошког лечења (анксиозност, депресивност, осећање умора, квалитет живота и превладавање стреса); 4. Реакције родитеља на малигну болест детета или адолесцента и 5. Психо-социјална помоћ и подршка деци, адолесцентима и њиховим породицама током свих фаза онколошког лечења.

Теоријски део је оправдано обиман и исцрпан с обзиром да се ради о првом истраживању код нас као и недовољној упознатости стручне јавности са младом научном области – психоонкологијом, посебно педијатријском психоонкологијом, несразмерно њеном значају за пружањем психолошке помоћи и подршке у пракси свим значајним актерима: деци и младима, њиховим родитељима/породицама као и стручњацима.

*Методолошки део* обухвата: дефинисање проблема истраживања, циљева и основних хипотеза, као и варијабли истраживања. Узорак испитаника (деца, родитељи) је јасно приказан, као и разлози за формирање подузорака. Сви примењени инструменти су подробно описани са неопходним референцама о ауторима и метријским карактеристикама. Предочени су и образложени коришћени поступци и модели у статистичкој обради прикупљених података.

Посебна пажња посвећена је процедури истраживања с обзиром на специфичности испитиване популације као и контекста у којем је испитивање извршено.

У делу *резултати* истраживања, а посебно у делу *дискусија* резултата докторанткиња је приказала и дискутовала добијене резултате са становишта резултата сличних истраживања у свету, психолошког бекграунда и могућих објашњења, као и могућих импликација за праксу. Посебно су приказане и важне метријске карактеристике инструмената у овом истраживању на нашој популацији (дискриминативност и поузданост).

У *закључцима* докторанткиња одговара на напред постављена истраживачка питања и даје низ посебних препорука на основу резултата истраживања као допринос

унапређења клиничке праксе. Поред тога, с обзиром да је у нашој земљи пракса педијатријске психоонкологије тек у својим почецима, даје опште препоруке у циљу њеног развоја и унапређивања а на основу постојећег истраживачког искуства и дугогодишњег професионалног ангажовања у области.

## **5. Остварени резултати и научни допринос дисертације**

Дисертација кандидаткиње Т. Кликовац нуди неколико значајних резултата и остварења:

Ово је прво емпиријско истраживање у нашој средини као саставни део *првог докторског рада из области психо-онкологије тј. педијатријске психо-онкологије у нашој средини* који је урађен на узорку деце и адолесцената који су оболели од различитих малигних болести и њихових родитеља.

Теоријски и методолошки део рада представљају базу за будући развој области педијатријске психо-онкологије јер садрже темељне описе важних концепата и најважнијих водича добре праксе и постављених стандарда у наведеној области у свету.

Инструменти који су први пут коришћени у нашој средини и за потребе овог истраживања су преведени и прилагођени и могу се применити у свакодневној психо-дијагностичкој пракси на одељењима педијатријских онкологија.

Теоријски део рада као и добијени резултати пружају *важне смернице за будућа истраживања* у области педијатријске психо-онкологије, али и *за психотерапијски рад и праксу превентивног деловања* у раду са децом и адолесцентима који су оболели од различитих малигних болести и њиховим породицама током свих фаза онколошког лечења али и праћења након завршетка лечења. Из овог истраживања проистичу *смернице за будућа истраживања у области педијатријске психо-онкологије* захваљујући наведеним предностима и ограничењима (величина и структура узорка, увремењеност испитивање у односу на фазу болести и лечења).

Закључци у дисертацији су формулисани у виду *општих препорука* које се односе на даљи развој и унапређење педијатријске психо-онкологије у неколико

различитих аспеката (теоријском, истраживачком и практичном, клиничком аспекту) као и за конципирање модела тј. различитих програма психолошке подршке деци, адолесцентима и родитељима током онколошког лечења а на основу резултата добијених у овом истраживању.

## 6. Закључак

Докторска дисертација у целини а посебно резултати истраживања и из њих изведене опште и специфичне препоруке представљају допринос на неколико нивоа: *индивидуалном нивоу* – непосредни значај за пацијенте – децу и адолесценте који се лече од малигних болести; *породичном нивоу* – сагледавање и праћење целе породице оболелог детета током свих фаза онколошког лечења; *унапређење здравствене психологије и педијатријске психо-онкологије* посебно, у нашој средини; *унапређење службе педијатријске онкологије* - увођењем стандардне психолошке батерије тестова који се користе на сличним одељењима у свету што би могло допринети планирању и имплементацији психолошких и психотерапијских приступа као интегративном делу онколошког лечења на добробит пацијената и њихових породица.

*Научни допринос* овог рада може се сагледати како на емпиријском, истраживачком нивоу тако и на нивоу конструисања специфичног модела психолошке помоћи и подршке.

Дисертација мр Тамаре Кликовац ПСИХОЛОШКЕ РЕАКЦИЈЕ ДЕЦЕ И АДОЛЕСЦЕНАТА НА МАЛИГНУ БОЛЕСТ И ЛЕЧЕЊЕ – ПРОЦЕНА И ПОДРШКА представља оригинално и самостално научно дело, урађена је у свему према одобреној пријави и тиме су се стекли услови за њену јавну одбрану.

У Београду, 11.10.2013.год.

Потписи чланова комисије:

Проф. др Марија Митић

Проф. др Јелена Срна

Проф. др Горан Кнежевић

Проф. др Драгана Јанић